

Szovjet geopolitika és terjeszkedési kísérletek 1945 után

Jelige: LEN911

2023. 01. 04.

Tartalomjegyzék:

Tartalom

I. Bevezetés.....	3
II. Afrika szerepének megnövekedése	4
III. A szovjet jelenlét az afrikai kontinensen	7
III./A. Szubszaharai – Afrika (Angola, Mozambik).....	9
III./B. Kelet – Afrika, Vörös – tenger (Etiópia, Szomália).....	16
IV. Afrika a szovjet befolyás után	23
V. Összegzés	25
VI. Felhasznált források és irodalom	29

I. Bevezetés

A második világháború következményei teljesen átformálták az addig ismert világ képét. A gyarmattartó nagyhatalmak (Nagy – Britannia, Franciaország) végleg elvesztették befolyásukat a világpolitikában, Németország a szövetséges hatalmak által feldarabolt állammá alakult, Európa keleti fele meg teljesen a Szovjetunió közvetlen befolyása alá került.

A változások természetesen nemcsak az „öreg kontinenst”, hanem az egész világot érintették. A gyarmattartó hatalmak meggyengülése miatt az afrikai és ázsiai gyarmatok sorra kiáltották ki, valamint ismertették el függetlenségüket és elszakadásukat az anyaországuktól. Az ún. harmadik világ megfelelő versengési helyszínül szolgált a szuperhatalmak számára, hogy technológiájukat, katonai erejüket, infrastruktúrájukat, kémtevékenységüket összemérhessék egymás ellen.¹

A Szovjetunió, mint a második világháború egyik nagy győztese igyekezett minél nagyobb befolyást szerezni a világban. Természetesen a függetlenedő államok megfelelő lehetőséget kínáltak a szovjetek számára ahhoz, hogy a hidegháborús versengés Európán kívülre, az újonnan létrehozott államokban is elterjedjen. Az európai szocialista államok rákényszerültek arra, hogy különfélebb eszközökkel, személyekkel (orvosok, tanácsadók, ipari berendezések, élelmiszerek stb.) segítsék a Szovjetunióval szövetségben lévő harmadik világbeli államokat és rezsimeket.

A jelen dolgozatban azt mutatom be, hogy az 1945 utáni szovjet terjeszkedés milyen eredményekkel, törekvésekkel, ellentmondásokkal ment végbe az afrikai kontinensen. Ezen belül a volt portugál gyarmatokon (Angola, Mozambik) és az Afrika szarvának államain (Etiópia, Szomália) keresztül mutatom be a szovjet jelenlétet (és ennek eredményeit) a harmadik világban. A dolgozat bemutatja ezen államok rövid történetét, bemutatását, valamint helyzetüket a világpolitikában. A választás főképpen azért esett Afrikára, mert ez a kontinens vált leginkább olyan területté, ahol a nagyhatalmak befolyási övezetet szerezhettek a hidegháború során, ugyanis Latin – Amerika néhány kivételtől eltekintve (Kuba, később Nicaragua) az Egyesült Államok érdekszférája maradt; Ázsia egyes részei (Vietnam, Kambodzsa, Délkelet – Ázsia) vita tárgyát képezték Kína és a Szovjetunió

¹Első világ alatt az Egyesült Államok által vezetett kapitalista világrendet értjük, a második világ alatt pedig a Szovjetunió és Kína által vezetett tömböt. A harmadik világbeli államok sokszor nem csatlakoztak egyik világrendhez sem (pl.: el nem kötelezték mozgalmát), hanem különutasként maguk határozták meg politikai orientációjukat (nem egyszer váltogatva szövetségeseik között). Természetesen arra is bőven akadt példa, hogy egy állam nyíltan elhatározta magát valamelyik szuperhatalom mellett.

között, valamint az ázsiai kontinens legtöbb állama már elnyerte a függetlenségét és saját, különutas (számtalanszor el nem kötelezett) politikát folytatott. Ezen okok miatt a dekolonizációs folyamatokon áteső Afrika maradt a fő versengési terület a nagyhatalmak számára. A dolgozat főképpen Angolára, Mozambikra és Etiópiára fog rákoncentrálni, Szomáliáról és a többi afrikai államról csak megemlítes szintjén fog beszámolni. A dolgozatban az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- Mennyire volt sikeres a szocialista rendszer exportja Afrikában?
- Milyen következményei lettek a szovjet beavatkozásnak egy-egy államon belül?
- Milyen érdekek húzódtak meg a szovjet terjeszkedési törekvések mögött?
- Milyen hatásai lettek a harmadik világbeli konfliktusoknak a Szovjetunióra nézve?
- Mik voltak az okai annak, hogy a kommunista befolyás ezekben az államokban terjedt el?

II. Afrika szerepének megnövekedése

Az Afrikáért folyó versenyfutás nem a hidegháborúban kezdődött el. A 19. század második felében (amelyet a történetírás az „imperializmus koraként” aposztrofál) szinte a teljes afrikai kontinens fel lett osztva az európai gyarmattartó hatalmak között. Afrika azért került a gyarmatosítás célkeresztjébe, mert az újonnan létrejövő nemzetállamok (Németország, Olaszország) is gyarmatokat akartak szerezni. A világ gyarmatainak nagy részét Nagy – Britannia és Franciaország birtokolta; Kína megegyezés alapján gazdaságilag fel lett osztva a nagyhatalmak között; Latin – Amerika államai pedig már elszakadtak anyaországuktól (Spanyolország, Portugália), így az új nemzetállamok csupán Afrikában (esetleg Óceániában) juthattak területekhez. Afrika nagy része viszont a briteké és a franciáké lett.²

Németország és Olaszország csak kisebb területeket tudtak maguknak kihasítani a kontinensből, így számítani lehetett a viszonyok elmérgesedésére. Olaszország főképpen Tunézia miatt került konfliktusba Franciaországgal, míg Németország a Szaharán túli afrikai területeken szeretett volna egy gyarmatbirodalmat kialakítani, ezáltal Franciaországgal, Belgiummal és Nagy – Britanniával került összetűzésbe. Érdekesség, hogy Afrika miatt a később szövetségesekké váló Nagy – Britannia és Franciaország között

²A britek befolyási övezete főképpen Afrika É-D részén, míg a franciáké NY-K irányban helyezkedett el.

is majdnem háború bontakozott ki (fashodai incidens – 1898). 1911-ben is előtérbe került Afrika az agadiri válsággal, amely során Németország Marokkó kérdésének rendezetlensége miatt lefoglalt egy marokkói kikötőt, majdnem háborút robbantva ki.³

Az első világháború kirobbanásával értelemszerűen Afrika is belebonyolódott a harcokba, ugyanis az antant államainak (Nagy – Britannia, Franciaország) a gyarmatok jelentették a legfőbb gazdasági tartalékokat. A harcok Afrikában is folytak, valamint számos, gyarmatokról származó katona harcolt az európai hadseregekben. A központi hatalmak közül egyedül Németország rendelkezett (nem túl számottevő) gyarmattal, és ezeknek a területeknek az elvágása az anyaországtól szinte a háború első felében végbement. Togo 1914. 08. 27-én került a franciák kezére; Kamerun 1916. 02. 18-án; Német Délnyugat – Afrika 1915. 07. 09-én; míg utolsóként Német Kelet – Afrika 1918. 11. 14-én tette le a fegyvert az antant előtt.⁴

A versailles-i békében Németország összes tengerentúli gyarmatát elveszítette. A kevés Afrikában lévő német gyarmatot így osztották el egymás között a győztes hatalmak: Togo és Kamerun Franciaország és Nagy – Britannia között került elosztásra; Német Kelet – Afrika angol – belga – portugál felségterületté vált; Német Délnyugat – Afrika pedig a Dél – Afrikai Unió igazgatása alá került.⁵

Az első világháború nem járt jelentős változással az afrikai kontinensen, de Afrika továbbra is fontos szereplője maradt az európai politikának. A fasiszta Olaszországnak az 1935-ös abesszíniai (etióp) agressziója révén sikerült (nem túl tartósan) elfoglalni az addig függetlennek számító Etiópiát. A második világháborúban is fontos szerepe volt Afrikának, ugyanis a területén volt az egyik legfontosabb front, ahol az Erwin Rommel vezette német – olasz csapatok harcoltak a britekkel.

A második világháború következtében Nagy – Britannia és Franciaország még inkább meggyengült, aminek köszönhetően megerősödtek a függetlenségi mozgalmak. Ennek csúcspontja az 1960-as évtized volt, amelyet gyakran neveznek „Afrika évtizedének”. Az 1960-as évek során jött létre a legtöbb független afrikai állam a kontinensen. Az 1970-es években tovább folytatódott az államok elszakadása (pl.: 1975: Portugália gyarmatai). Bár

³Majoros István-Ormos Mária: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, Osiris kiadó, 2003. 196. oldal

⁴Németh István – Juhász Dániel: Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján. In: Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Grotius E- könyvtár, 2012. 59-63. oldal Letöltve: 2022. 09. 27. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/SIQUOQ/2012_9_nemeth-juhasz_grotius_e-konyvtar_47.pdf

⁵Búr Gábor: Afrika-történeti tanulmányok. Budapest, Mundus Novus, 2011. 35. oldal

sikerült a függetlenség elérése, de az újonnan létrejött államoknak továbbra is szükségük volt az anyaország, az ENSZ, vagy éppen a szuperhatalmak támogatására. A Josip Broz Tito által létrehozott el nem kötelezett országok mozgalma igyekezett tömöríteni az új államalakulatokat több – kevesebb sikerrel. Az államok fejlődését megnehezítette a gyarmattartók kivándorlása az országból, ugyanis gyakran ők jelentették egy-egy gyarmat szakképzett munkaerőjét. A szakképzett munkaerő hiánya mellett óriási probléma volt az analfabetizmus aránya, az infrastruktúra kiépítettsége, az egészségügy minősége, az élelmezés, a törzsi – vallási hagyományok, etnikai feszültségek stb. Nyilvánvalóvá vált, hogy az új afrikai államalakulatok nem képesek saját erőből a modernizáció útjára lépni, ezáltal továbbra is erős volt a függés a szuperhatalmaktól és a volt anyaországoktól.

A szuperhatalmak egyre érdekelttebbekké váltak a volt gyarmatok „támogatásában”, ugyanis ezen országok egy része fontos nyersanyagkészletekkel rendelkezett (pl.: kőolaj, réz, gyémánt stb.), valamint olyan területen helyezkedtek el, ahol lehetővé vált a hidegháborús kémkedés és az olajszállítmányok feletti ellenőrzés. Bérleti szerződések alapján a szuperhatalmak kisebb területeken létesítményeket, megfigyelőállomásokat hoztak létre, hogy egy – egy térség feletti ellenőrzés lehetővé váljon.

Az egyezményeken és támogatásokon kívül a szuperhatalmak nem riadtak vissza a kontinensen dúló fegyveres konfliktusok támogatásától. Számos esetben előfordult, hogy egy – egy konfliktusban résztvevő felszabadító mozgalmat, személyt, pártot nyíltan támogatta valamelyik szuperhatalom fegyverekkel, tanácsadókkal, műszaki berendezésekkel és egyéb eszközökkel. A szocialista tábor tagjai közül nemcsak a Szovjetunió és kelet – közép – európai szövetségesei, hanem a Fidel Castro által vezetett kommunista Kuba is kivette a részét az afrikai szocializmus megvalósításában.

Az Afrikáért folyó terjeszkedési kísérletek harmadik legnagyobb részese a Mao Ce – Tung által létrehozott Kínai Népköztársaság volt. Az 1960-as évektől kezdve a szovjet – kínai viszony közel sem volt barátinak tekinthető. A Szovjetunió és Kínának számos határvitája volt, amelyek a 19. századi viszonyokra voltak visszavezethetőek.⁶ A rossz szovjet – kínai viszony az 1969-es Usszuri – folyó mentén vívott incidensekben csúcspontot ért el. Kína, mint megerősödött, független hatalom befolyási övezeteket szeretett volna szerezni magának a világban. Az USA mellett Kína vált a másik legnagyobb

⁶Kína nagyhatalmak általi felosztásának köszönhetően Oroszország befolyása alá került Mandzsúria területe, emiatt voltak rendezetlenek a határok a két ország között.

riválisává a Szovjetuniónak az Afrikáért folytatott küzdelmekben. Afrika mellett Délkelet – Ázsia volt a másik olyan terület, ahol leginkább megfigyelhető volt a szovjet – kínai ellentét.

Összességében az 1960-as és 1970-es évek során Afrika újra a nagyhatalmak összecsapási területeként szolgált, hasonlóan a 19. század második feléhez, amikor a területekért folyó versengés volt a legfőbb cél minden állam számára. Az Orosz Birodalom nem vett részt Afrika felosztásában a 19. század során, valamint a kommunizmus eszméje elítélte a népek gyarmati sorba taszítását, ezáltal a Szovjetunió bizonyos tekintetben az afrikai államok jóindulatát élvezhette.

III. A szovjet jelenlét az afrikai kontinensen

A Szovjetunió a baloldali afrikai mozgalmak támogatása mellett barátsági és együttműködési szerződésekkel próbálta pozícióját megszilárdítani a kontinensen. Többek között például Kongóval; Beninnel; Bissau – Guineával; Angolával; Mozambikkal; Etiópiával; Madagaszkárral; Egyiptommal született barátsági szerződés.⁷ A szovjetek nemcsak a barátsági és együttműködési szerződéseket kötötték meg az afrikai államokkal, hanem a különféle baloldali mozgalmakat is támogatták mind fegyverrel, mind közvetlen katonai tanácsadással.

Fontos viszont azt megemlíteni, hogy a megkötött szerződések nem minden esetben jelentettek sikeres kapcsolatot a Szovjetunió és az afrikai államok között. Ezt leginkább Egyiptom példáján keresztül lehet bemutatni: Egyiptommal 1971-ben kötött a Szovjetunió barátsági és együttműködési szerződést⁸, viszont pár évvel később 1976 folyamán Szadat egyiptomi elnök felbontotta az együttműködést a Szovjetunióval.⁹

Ez a példa jól jelzi azt, hogy az afrikai államoknak nagyon eltérő kapcsolataik voltak a Szovjetunióval. Egyes államoknak a kapcsolata kimerült a kereskedelmi és gazdasági ügyekben. Viszont azoknak az államoknak, amelyek rezsimjei szovjet segítséggel kerültek

⁷23. táblázat (Forrás: Chaliand, Gérard; Rageau, Jean – Pierre: *Atlante politico del XX. secolo*. Torino, 1989. 116. oldal) In. Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941-1991*. Budapest, IKVA, 1993. 313. oldal

⁸Freedman, Robert O.: *Soviet Policy toward the Middle East*. In. *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 36, No. 4, *Soviet Foreign Policy*, 1987. The Academy of Political Science. 177. oldal Letöltve: 2022. 02. 07. link: https://www.jstor.org/stable/1173842?seq=1#metadata_info_tab_contents

⁹Vas Korinna Nóra: *Az egyiptomi–szovjet viszony 1967 és 1976 között, különös tekintettel Nasszer és Szadat elnök hatására a két ország kapcsolatára*. In. *Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata*, 2008. 17. oldal Letöltve: 2021. 09. 14. link: <http://www.grotius.hu/doc/pub/HDRKVN/59%20az%20egyiptomi-szovjet%20viszony.pdf>

hatalomra értelemszerűen szorosabb diplomáciai, gazdasági, katonai, kulturális együttműködéssel rendelkeztek a Szovjetunióval (pl.: Mozambik, Angola).

A fenti példák alapján intenzívebb harmadik világbeli szovjet politizálás az 1970-es években vette kezdetét. Az Egyesült Államok számára az egyre elhúzódó vietnami háború rengeteg problémát okozott, ezért 1975-ben megtörtént a végleges kivonulás a délkelet – ázsiai országból. Az USA egészen Vietnamig egyetlen háborút sem veszített el, így a kudarcral végződő konfliktus óriási presztízsveszteség volt a szuperhatalom számára. A Vietnam okozta sokk következtében az amerikai közvélemény hallani sem akart arról, hogy az Egyesült Államok a jövőben bármilyen harmadik világbeli konfliktusban részt vegyen. A Szovjetunió Amerika presztízsveszteségét kihasználva szeretett volna minél inkább teret nyerni a harmadik világban (azon belül Afrikában). Az Afrika felé történő szovjet politizálás másik legjelentősebb oka Kína volt. A détente folyamán a két kommunista nagyhatalom között elhidegültek a viszonyok. A szovjet – kínai szakítás egyik legnagyobb oka a Délkelet – Ázsia feletti ellenőrzés volt. Kína minél inkább meg akarta őrizni fölényét a térségben a Nyugat kivonulása után, viszont a vietnami rezsim (történelmi okokra visszavezethetően) rossz szemmel nézte Kína törekvéseit, ezáltal a délkelet – ázsiai ország a Szovjetunió irányába orientálódott. Pol Pot kambodzai (Kína – barát) vezetőt a vietnami betörés eltávolította a hatalomból, és helyére egy szovjetbarát bábregsimet ültettek.¹⁰ A feszült szovjet – kínai viszony háborút is okozhatott volna a két ország között, ezért Moszkva más befolyási övezeteket akart szerezni, így az új államalakulatokkal teli Afrika lett a célpontja.

Az 1970-es években valóban sikeres volt a szovjetek harmadik világbeli terjeszkedése: a szovjetek 8 országban rendelkeztek légi és vízi létesítményekkel; 34 harmadik világbeli országnak nyújtottak fegyveres támogatást; 10 állammal kötöttek barátsági és együttműködési szerződést.¹¹ Az intenzívebb szovjet világpolitizálásnak köszönhetően a détente folyamata egyre inkább gyengülni kezdett az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Washington szemében egyre nagyobb szálla lett Moszkva, amely sorra terjesztette ki befolyását az arab világra, Afrika számos területére, Indokínára, Indiára, Kubára stb. Az USA ezért a szovjetellenes államok barátságát kereste: a Szadat által vezetett Egyiptomot;

¹⁰Katz, Mark N.: The Soviet Union and the Third World. In. Current History, Vol. 85, No. 513, The Soviet Union, 1986 (OCTOBER, 1986), University of California Press, 1986. 329. oldal Letöltve: 2022. 09. 17. link: https://www.jstor.org/stable/45315751#metadata_info_tab_contents

¹¹The USSR and Third World. (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized) (1984. 09. 19.) 3. oldal Letöltve: 2022. 09. 25. link: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000518056.pdf

a kommunista világon belüli, riválissá vált Kínát; a szovjetbarát India ellen fellépő Pakisztánt, valamint a szintén szovjetbarát, Szomáliával szembenálló Etiópiát. Az 1970-es években létrejött az ún. „szovjet afrikai stratégiai négyszög”, amelyet a szocialista orientációjú államok csoportja alkotott: Bissau – Guinea; Angola; Mozambik és Etiópia.¹² Ezzel a „stratégiai négyszöggel” a szovjetek jelen voltak az Atlanti – óceán partvidékén (Angolának és Bissau – Guineának köszönhetően); az Indiai – óceán partvidékén (Mozambiknak köszönhetően); valamint a Vörös – tengeren, Báb el-Mandeb – szoroson és az Ádeni – öbölben. Ezeknek köszönhetően Moszkva ellenőrizhette az olajszállítmányokat a világtengereken, a Szezei – csatornát, valamint a legfontosabb hajóutakat. Lehetővé vált továbbá az erőteljesebb megfigyelés, kémkedés stb.

A hidegháborúban a Szovjetunió elérte azt, amit az orosz cárok nem tudtak: melegtengeri kikötők elnyerését. Természetesen a nyereségek kötelezettségekkel is jártak: a szocialista orientációjú államok rendkívül elmaradottak voltak, mind gazdasági, mind technológiai téren; az oktatás, egészségügy, infrastruktúra nem, vagy csak alig volt kiépítve; valamint az erőteljesebbé váló amerikai – kínai segítséget élvező antikommunista mozgalmaknak köszönhetően nem alakulhatott ki valódi belpolitikai konszolidáció ezekben az államokban.

III./A. Szubszaharai – Afrika (Angola, Mozambik)

Szubszaharai – Afrika a 19. században az a terület volt a kontinensen, ahol a legtöbb gyarmattartó nagyhatalom osztozott (Portugália, Németország, Belgium, Anglia, Franciaország). 1919 után a németek kiszorulásával Nagy – Britannia és Franciaország vált a térség meghatározó hatalmává. A britek és a franciák mellett megmaradt a portugálok befolyása a térségben Mozambikban és Angolában.

Az 1960-as években a portugál gyarmatokban megkezdődött a háború a függetlenség elnyeréséért. Az egyébként is sok problémával küzdő anyaország nem tudta megakadályozni a gyarmati függetlenségi törekvéseket, ezért a Portugál Gyarmatbirodalom elszakadó részei egyre inkább a hidegháborús, stratégiai törekvések célkeresztjébe kerültek. Ezekben az államokban több felszabadító mozgalom jött létre, amelyek vagy a Szovjetunió, vagy a Kínai Népköztársaság, vagy az Egyesült Államok támogatását élvezték. Végül 1974-ben megbuktatták Caetano diktátort és rezsimjét, amellyel véget ért a Portugál

¹²Fischer Ferenc: A megosztott világ. 312. oldal

Gyarmatbirodalom.¹³ A portugálok kiszorulásával a felszabadító mozgalmak egymás ellen kezdtek el harcolni azért, hogy a gyarmattartók utáni hatalmi űrt betöltsék. A nagyhatalmak a mozgalmak támogatásával akarták pozíciójukat megszilárdítani a kontinensen.

Angola esetében 3 nagy felszabadító mozgalom harcolt egymás ellen: a szovjetek által támogatott, marxista érzelmű Népi Mozgalom Angola Felszabadításáért (MPLA¹⁴); a jobboldali, amerikai támogatást élvező Nemzeti Egység Angola Teljes Függetlenségéért (UNITA¹⁵); valamint az amerikai – kínai segítséggel rendelkező, szintén jobboldali érzelmű Angola Felszabadításának Nemzeti Frontja (FNLA¹⁶).¹⁷

A Szovjetunió a kelet – közép – európai szövetségeseire, valamint Kubára támaszkodva igyekezett pozícióját szilárdan tartani Szubszaharai – Afrikában. A szovjetek legnagyobb ellenfele az Egyesült Államok és Kína mellett a Dél – afrikai Köztársaság lett a térségben, amely leginkább támogatta az antikommunista gerillákat az afrikai államok közül.¹⁸

1975. 11. 11-én Angola hivatalosan elszakadt Portugáliától és Angolai Népköztársaság néven független állammá vált Dr. Agostinho Neto marxista MPLA – vezérrel az élén.¹⁹ Bár sikerült az elszakadás az anyaországtól, de a három felszabadító mozgalom között folytatódtak a harcok, amelyek miatt az ország polgárháborúba süllyedt. A későbbiekben az FNLA megszűnt, valamint Kína is kiszorult az angolai konfliktusból, de a megmaradt FNLA – tagok az UNITA sorait erősítették, ezáltal még inkább elnyújtva a polgárháborút az országban. Angola számos nyersanyag és stratégiai pont miatt volt fontos a szubszaharai térségben: vasérc – kőolaj – gyémántkészletei számottevőek voltak, valamint területén halad(t) keresztül a Benguela vasútvonal.²⁰ Elhelyezkedését tekintve Angola egy hosszú partszakasszal rendelkezik az Atlanti – óceán felé, ezáltal megfelelő lehetőséget kínálva a különféle tengeri létesítmények, megfigyelőállomások, repülőterek stb. létrehozására. A partszakasznak köszönhetően lehetővé vált az olajszállítmányok útvonalának

¹³Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. International Relations and the Great Powers Series. Arnold, a member of the Hodder Headline Group, 1998. 154. oldal

¹⁴Movimento Popular de Libertação de Angola (portugál)

¹⁵União Nacional para a Independência Total de Angola (portugál)

¹⁶Frente Nacional de Libertação de Angola (portugál)

¹⁷Az MPLA vezetője Agostinho Neto volt; az UNITA élén Jonas Savimbi állt, míg az FNLA vezetése Holden Roberto volt. In. Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. 154-156. oldal

¹⁸Katz, Mark N.: The Soviet Union and the Third World. 332. oldal

¹⁹Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars 1945-1980. Cambridge University Press, 1984. 147-149. oldal

²⁰Neto elnök 1968. 06. 06-án tartott rádióbeszédében beszámol arról, hogy mely dolgok miatt fontos Angola a nyugati hatalmak számára. In. Speech by Agostinho Neto, President of MPLA delivered June 6, 1968, over Radio Tanzania in the program "The Voice of Angola in Combat". 16. oldal Letöltve: 2022. 10. 11. link: <https://projects.kora.matrix.msu.edu/files/210-808-2075/Neto6-6-68opt.pdf>

ellenőrizhetősége, valamint az egyéb felszabadító mozgalmak számára könnyebb volt a fegyverszállítások eljuttatása.

Mindezen okok miatt a Szovjetunió számára is fontos szerepet töltött be az angolai jelenlét, amelyet több eszközzel is biztosítani akart. 1976. 10. 08-án Moszkvában a Szovjetunió és Angola barátsági és együttműködési szerződést kötött egymással.²¹ A 20 évre szóló szerződésben diplomáciai – gazdasági – kulturális kérdésekre is kitértek. Többek között a kölcsönös együttműködés nemzetközi kérdésekben és ezek megoldása; gazdasági – műszaki – tudományos segítségnyújtás (halászat, szállítás, ipar stb.); katonai szövetségkötés; apartheid, neokolonializmus elleni fellépés stb. szerepel benne.²² A szovjetek mellett a kubaiak és a kelet – közép – európai szövetségesek is kivették a részüket az angolai rendszer megszilárdításában: 1985-re kb. 1700 szovjet és kelet – közép – európai tanácsadó volt jelen Angolában (1976-ban mindössze 500 volt); a szovjet blokk kb. 4 milliárd dollárnyi értékben juttatott katonai segélyt Neto rendszerének; valamint Kubából kb. 35 ezer katona jött az MPLA segítségére.²³

Az angolai kapcsolatoknak köszönhetően a szovjetek számára könnyebbé vált az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC²⁴), valamint a Délnyugat – Afrikai Népi Szervezet (SWAPO²⁵) erőteljesebb támogatása.²⁶ Ez azért volt fontos a Szovjetuniónak, mert ezzel háttérbe szoríthatta a Dél – afrikai Köztársaságot, amely egyre nagyobb fenyegetést jelentett a szovjetbarát felszabadító mozgalmak számára. SWAPO támogatásával azt akarták elérni, hogy az első világháború vége óta Dél – Afrika által igazgatott Namíbia²⁷ (a volt Német Délnyugat – Afrika) független állammá váljon. A Szovjetuniónak elérhetővé váltak az angolai kikötők, valamint korlátozottan használhatták a Luandai Repteret.²⁸ Az angolai jelenlét miatt Kuba földrajzilag közelebb került a szovjetekhez, így a szorosabb szovjet – kubai együttműködés segítette Moszkva törekvéseinek végrehajtását Afrikában.

²¹Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, 1985. 554. oldal

²²Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 555-557. oldal

²³Soviet Military Support to Angola: Intentions and Prospects. Director of Central Intelligence (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized), (1985. 10. 24.) 7. oldal Letöltve: 2022. 03. 12. link: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000261290.pdf

²⁴African National Congress (angol) nevű dél – afrikai baloldali szervezet.

²⁵Southwest Africa People's Organization (angol) elnevezésű namíbiai baloldali szervezet.

²⁶MacFarlane S. Neil: Soviet-Angolan Relations, 1975-1990. University of California, Berkeley, Center for Slavic and East European Studies, 1992. 1. oldal Letöltve: 2021. 09. 14. link: <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/1992-1006-5550009-2-MacFarlane.pdf>

²⁷Lásd: 5. oldal (Afrika szerepének megnövekedése című fejezet)

²⁸MacFarlane S. Neil: Soviet-Angolan Relations, 1975-1990. 2. oldal

A keleti blokk bár nagy (főképpen pénzügyi) áldozatokat hozott a marxista angolai rezsím megszilárdítása érdekében, de mégsem sikerült hosszútávon legyőzni az ellenséges mozgalmakat és konszolidálni a rendszert. Az Egyesült Államok nem akarta teljesen magára hagyni Angolát, annak ellenére, hogy az amerikai közvélemény erősen tiltakozott az ismételt harmadik világbeli beavatkozás miatt. Gerald Ford amerikai elnök 14 millió dollár értékű fegyverszállítmányt hagyott jóvá a jobboldali angolai rezsimeknek.²⁹ A Dél – afrikai Köztársaság pedig több alkalommal (1978-ban, 1981-ben, 1983-ban) folytatott sikeres hadjáratot Dél – Angolában.³⁰ Később az új MPLA – vezető hatalomra jutása is rontott a szovjet – angolai kapcsolatokon. 1979 szeptemberében Agostinho Neto MPLA – elnök elhunyt.³¹ José Eduardo dos Santos lett Angola új elnöke, akinek politikája nagyban eltért elődjétől. Dos Santos a Szovjetunióval történő előzetes megbeszélés nélkül tárgyalásba kezdett az Egyesült Államokkal a kubai csapatok kivonulásáról 1984-ben.³² Továbbá Angola megengedte a külföldi gyémánt – és olajvállalatoknak azt, hogy segítsenek az ország természeti kincseinek feltárásában.³³

Az 1980-as évek során még inkább megnyerhetetlenné vált a Szovjetunió számára az angolai polgárháború, ugyanis az elhúzódó afgán háború; a többi harmadik világbeli konfliktus (mozambiki és nicaraguai polgárháború); valamint Ronald Reagan amerikai elnök erőteljes fellépése a harmadik világban egyre nagyobb terhet nyomtak Moszkvára és szövetségeseire. Az UNITA többször sikeresen behatolt az Északkelet – Angolában található gyémántmezőkre, valamint Dél – Afrika eredményes támadást intézett a SWAPO ellen az 1981-es „Protea – akció” keretén belül.³⁴ A szovjetekkel szövetséges Kuba is egyre inkább kezdett kimerülni. A kubai csapatok számos országban jelen voltak, hogy támogatni tudják a szocialista rendszerek megmaradását (Mozambik, Angola, Nicaragua stb.). Havanna erejét leginkább a polgárháborúban lévő Nicaragua és Angola foglalta le. Az 1980-as évek során Kuba is kénytelen volt több katonát mozgósítani az erőteljes nyugati fellépésnek köszönhetően. Az 1987-es dél – afrikai offenzíva során 55 ezer kubai katona

²⁹Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. 155. oldal

³⁰Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. Budapest, Kossuth Kiadó Zrt., 2011. 171. oldal

³¹Előre, a Szocialista Egységfront Országos Tanácsának napilapja. XXXIII. évfolyam, 9895. szám, 1979. 09. 14. 4. oldal Letöltve: 2022. 10. 09. link:

https://adt.arcanum.com/hu/view/RomaniaiMagyarSzo_1979_09/?query=agostinho%20neto%201979&pg=55&layout=s

³²Soviet Military Support to Angola: Intentions and Prospects. 12. oldal

³³MacFarlane S. Neil: Soviet-Angolan Relations, 1975-1990. 6. oldal

³⁴Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. 171. oldal

harcolt Angolában és majdnem ugyanennyi civil (kb. 50 ezer) volt jelen a délnyugat – afrikai országban.³⁵

Az 1980-as évek végén a megkezdődtek a békekötések a felek között. A Brazzaville-i Protokoll értelmében Kuba 1989. 04. 01-től 27 hónapot kapott arra (1991. júliusáig), hogy a kb. 50 ezer fős seregét teljesen kivonja Angola területéről.³⁶ Az 1988. decemberében megkötött Háromoldalú Egyezmény (Kubát, Angolát és a Dél – afrikai Köztársaságot érte ezalatt) megerősítette a kubai csapatok angolai kivonulását; az ENSZ UNSCR 435/78³⁷ elnevezésű ügyét hagyta jóvá, amely a dél – afrikai csapatok Namíbiából való kivonását, a namíbiai határok sérthetetlenségét, szabad választások lebonyolítását indítványozta.³⁸

A Háromoldalú Egyezmény és a Brazzaville-i Protokoll lényegében véget vetett a Szovjetunió angolai jelenlétének. A széthullóban lévő ország már nem tudta tovább támogatni sem az MPLA-t, sem Castro törekvéseit, ezáltal a támogatások megvonása a szovjetekkel szövetségben lévő államok gyors hanyatlásához vezetett.

A szovjet szubszaharai terjeszkedés másik legfontosabb iránya a szintén portugál uralom alatt álló Mozambik volt. Mozambik 1945 utáni történelme sok tekintetben hasonlított Angola történelmére: portugál fenségterület volt; a második világháború után függetlenségi harc bontakozott ki az anyaország ellen; felszabadító mozgalmak jöttek létre a függetlenség elnyeréséért; a portugálok kiűzése után pedig a felszabadító mozgalmak között hosszú és véres polgárháború bontakozott ki az ország irányítása érdekében. Angolához hasonlóan Kína itt is igényt tartott arra, hogy kapcsolatokat létesítsen az új ország és a kínai vezetés között, illetve saját, szovjetek befolyásától mentes kommunista rendszerét elterjessze. Dél – Afrika Mozambik esetében is közvetlen katonai befolyással válaszolt a szovjetek terjeszkedésére. A Moszkva által támogatott baloldali rezsim megsegítésére pedig Kuba sietett. Természetesen a kelet – közép – európai szocialista államok tanácsadók és egyéb gazdasági segélyek formájában vették ki részüket a mozambiki szocialista rendszer konszolidációjában.

³⁵Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. London, Vintage Books, 2010. 366. oldal

³⁶Protocol of Brazzaville. (1988. 12. 13.) 3-4. oldal Letöltve: 2022. 03. 03. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/AO_881213_ProtocolofBrazzaville%28en%29.pdf

³⁷UNSCR 435/78: United Nations Security Council Resolution 435 nevű ügy Namíbia függetlenségét szorgalmazta, amelyet 1978-ban fogalmaztak meg. In. Security Council Resolution 435 (1978): Namibia. (1978. 09. 29.) Letöltve: 2022. 10. 12. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/NM_780929_SCR435%281978%29.pdf

³⁸Agreement among the People's Republic of Angola, the Republic of Cuba, and the Republic of South Africa (Tripartite Agreement) (1988. 12. 22.) 2-3. oldal Letöltve: 2022. 03. 15. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/AO_881222_TripartiteAgreement%28en%29.pdf

A Mozambiki Népi Köztársaságot 1975. 06. 25-én kiáltották ki Samora Machel vezetésével.³⁹ A polgárháború kirobbanásával a Machel által vezetett baloldali Mozambiki Felszabadítási Front (FRELIMO⁴⁰), valamint a Dél – Afrika, Egyesült Államok és a Kína által támogatott Mozambiki Nemzeti Ellenállás (RENAMO⁴¹) nézett szembe egymással.

Különbségek között fontos megemlíteni azt, hogy Mozambik nemcsak Dél – Afrika, hanem Rhodézia ellen is hadat viselt; az országban rövidebb ideig tartott a polgárháború; valamint az ország kevésbé volt fontos a szovjet blokk számára. Utóbbit jól jelzi az, hogy amíg 1984 folyamán Angolában 30-35 ezer fős kubai, valamint 800-1200 fős szovjet katonai jelenlét volt, addig Mozambikban ez csupán 800 kubai és 800 szovjet katonai személyzetet jelentett.⁴² Valószínűsíthetően Angola azért töltött be sokkal fontosabb szerepet a keleti blokk számára, mert Angola számottevő olajjal és gyémánttal rendelkezett, míg Mozambikban ezek a nyersanyagok nem voltak jelentősek. Az ország bár rendelkezett nyersanyagokkal (arany, vasérc, szén, gáz, grafit, bauxit), de ezek kiaknázatlan források voltak.⁴³

A szovjetek számára viszont fontos volt Mozambik, ugyanis az ország 1500 mérföld⁴⁴ hosszú partvonallal rendelkezik, amely az Indiai – óceánra néz.⁴⁵ A Szovjetunióval szövetségben lévő afrikai államok közül csak Mozambik rendelkezett az Indiai – óceánra néző partszakasszal.⁴⁶

Mozambik vezetője, a FRELIMO élén álló Samora Machel megkezdte a szocialista rendszer kiépítését: központi tervgazdálkodást vezetett be az országban, államosította az ültetvényeket és a vállalkozásokat.⁴⁷ Az ország és gazdasága katasztrofális helyzetben volt, köszönhetően a portugál exodusnak; kirobbanó polgárháborúnak; a járványoknak; az éhezésnek; és az erőteljes rhodéziai és dél – afrikai támadásoknak.⁴⁸ Mozambik és a

³⁹Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 559. oldal

⁴⁰Frente de Libertação de Moçambique (portugál)

⁴¹Resistência Nacional Moçambicana (portugál)

⁴²Soviet Policies in Southern Africa. National Intelligence Estimate. Declassified and Approved for Release by the Central Intelligence Agency, 1985. 23. oldal Letöltve: 2022. 10. 15. link:

https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000681977.pdf

⁴³The Soviet Union and the Third World: a watershed in great power policy? Report to the Committee on International Relations House of Representatives by Senior Specialist Division Congressional Research Service Library of Congress, U. S. Government Printing Office, Washington, 1977. 100. oldal Letöltve: 2022. 10. 01. link: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951p00515373a&view=1up&seq=118&skin=2021>

⁴⁴1500 mérföld=2 414,02 km

⁴⁵The Soviet Union and the Third World: a watershed in great power policy? 100. oldal

⁴⁶Szomália hosszú partszakasszal rendelkezik az Indiai – óceánon, de a kelet – afrikai állam viszonya az ogadeni háborút követően megromlott a Szovjetunióval. (Lásd: a következő fejezet)

⁴⁷Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. 365. oldal

⁴⁸Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. 173. oldal

Szovjetunió 1977. 03. 31-én Maputóban (Mozambik fővárosa) kötött egymással barátsági és együttműködési szerződést.⁴⁹ A szerződés több szempontból hasonlított az Angolával kötött egyezményre. Kitértek a katonai együttműködésre (4. cikkely); az önrendelkezés jogára (5. cikkely); az apartheid elleni fellépésre (7. cikkely); valamint a jelen szerződés pontjainak betartására (11. cikkely).⁵⁰

Az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején voltak a legpusztítóbb harcok Mozambikban a szocialista éra alatt. 1977-ben például a rhodéziai csapatok törtek be Mozambik területére és elfoglalták Mapait.⁵¹ Az állandó háborúk és a gyenge gazdaság miatt Mozambik egyre inkább rá lett szorulva a külföldi támogatásra. 1982. áprilisában Mozambik egy 40 millió rubel értékű kölcsönről írt alá szerződést; ugyanebben az évben kb. 250 millió dollár értékű szovjet fegyverszállítmány érkezett Mozambikba.⁵² A gazdaság további felzárkóztatása miatt Mozambik felvételt akart nyerni a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) nevű nemzetközi integrációba, de a tagállamok ezt elutasították, így Mozambik csak megfigyelő lett a szervezetben (mint Angola, Dél – Jemen, Etiópia, Nicaragua és több más harmadik világbeli állam).⁵³ A délkelet – afrikai ország helyzetét még inkább rontotta az, hogy Moszkva nem tudott elegendő mennyiségű segílyt biztosítani szövetségese számára, valamint az 1983-as súlyos éhínség óriási csapást mért az országra és annak gazdaságára.⁵⁴

Ezen okok miatt 1984-ben Mozambik és a Dél – afrikai Köztársaság megkötötte a Nkomati Egyezményt. Mozambik rá volt kényszerülve a Dél – Afrikával történő kiegyezés megkötésére, ugyanis a polgárháború óriási mértékű áldozatot követelt. Az egyezmény értelmében elismerték egymás szuverenitását (1. cikkely); megtiltották egymás számára azt, hogy idegen ország hadereje használhassa a vízi és légi bázisukat (3. cikkely); elismerték határaikat (4. cikkely).⁵⁵ Az 1984. októberi deklaráció alapján Samora Moisés Machelt

⁴⁹Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 559. oldal

⁵⁰Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 560-562. oldal

⁵¹Kisalföld, az MSZMP Győr – Sopron megyei bizottsága és a megyei tanács lapja. XXXIII. évfolyam, 127. szám, Győr, 1977. 06. 01. 2. oldal Letöltve: 2022. 10. 09. link:

https://adt.arcanum.com/en/view/Kisalfold_1977_06/?pg=1&layout=s

⁵²Jinadu, L. Adele: The Interplay between Materialist and Ideological Factors in Soviet Relations with Ethiopia and Mozambique. In. African Journal of Political Economy/Revue Africaine d'Economie Politique, 1988, Vol. 2, No. 1 (1988) African Association of Political Science. 33-36. oldal Letöltve: 2022. 02. 08. link:

https://www.jstor.org/stable/23500301?seq=1#metadata_info_tab_contents

⁵³Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. 174. oldal

⁵⁴Soviet Policies in Southern Africa. 14. oldal

⁵⁵Agreement on Non-Aggression and Good Neighbourliness between Mozambique and South Africa (Nkomati Talks) (1984. 03. 16.) 1-4. oldal Letöltve: 2022. 03. 03. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MZ%20ZA_840316_The%20Nkomati%20Talks.pdf

elismerték az ország elnökének (1. cikkely); beszüntették a háborús tevékenységeket Mozambikon belül (2. cikkely); valamint bizottság felállítását szorgalmazták a deklaráció végrehajtásában (4. cikkely).⁵⁶ A deklaráció alapján felfüggesztették a háborús tevékenységeket a FRELIMO és a RENAMO között.

A Nkomati Egyezmény megkötése felgyorsította a szovjet – mozambiki kapcsolatok elhidegülését. Machel 1984 után nyitni akart Kína, Dél – Afrika és Nyugat felé, amely sértette Moszkva érdekeit, viszont a szovjetek azt remélték, hogy Dél – Afrika újra elkezd támogatni a RENAMO-t, ezáltal Machel és a FRELIMO újra Moszkva kegyét fogja keresni.⁵⁷ Machel 1986-os halála is felgyorsította Maputo gyors elhidegülését a Szovjetuniótól. 1987-ben megindult a privatizáció és a földosztás, valamint megszüntették az állami gazdaságokat.⁵⁸ A FRELIMO 1989-ben szakított a kommunista ideológiával, amikor már a szovjet támogatások végképpen elakadtak.⁵⁹ Az 1989-ben a mozambiki és az angolai rendszer átalakulásával, a kommunista rendszer és gazdaság összeomlásával a Szovjetunió kiszorult a szubszaharai térségből.

III./B. Kelet – Afrika, Vörös – tenger (Etiópia, Szomália)

Afrika szarva a szubszaharai térséghez hasonlóan fontos színtérnek számított a nagyhatalmi versengés szempontjából mind a 19. század (európai gyarmati törekvések), mind pedig a 20. század során (szuperhatalmi törekvések). A térség a gyarmati időszakban főképpen olasz, brit (kis részben francia) befolyás alatt állt, valamint itt volt a térség egyedüli állama, Etiópia (Abesszínia), amely többé – kevésbé meg tudta őrizni a függetlenségét és rendszerét (császárság) a gyarmati törekvésekkel szemben. Afrika szarván leginkább az Olasz Királyság volt érdekelt, ugyanis ebben a régióban szeretett volna saját gyarmatbirodalmat kiépíteni. Olaszország kormányozta a mai Szomália déli részét, valamint kétszer (először sikertelenül) megkísérelte (első olasz – etióp háború: 1895/96; második olasz – etióp háború: 1935) Abesszínia elfoglalását. Nagy – Britannia uralta a mai Szomália északi részét (Brit Szomáliföld), Franciaország pedig a kisterületű, Vörös – tengerrel határos Dzsubutit irányította a második világháborút megelőzően.

⁵⁶Joint Declaration on a Cessation of Armed Activity and Conflict. (Pretoria, 1984. 10. 03.) Letöltve: 2022. 09. 22. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MZ_841003_JointDeclarationCessationArmedActivityAndConflict.pdf

⁵⁷Soviet Policies in Southern Africa. 19. oldal

⁵⁸Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. 174. oldal

⁵⁹Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. 365. oldal

A gyarmati rendszerek összeomlását követően a szuperhatalmak Afrika szarván is próbálták minél hamarabb megvetni a lábukat. A térség felértékelődött a Szezi – csatorna miatti közelségének köszönhetően. A Szezi – csatorna mellett az Ádeni – öböl és a Báb el – Mandeb – szoros számítottak jelentős stratégiai pontoknak. A gazdaság ellenőrzése mellett a régió megfelelő teret nyújtott a szuperhatalmi megfigyelésnek, rádiós kémkedésnek stb. A térség két legmeghatározóbb állama Etiópia és Szomália lett.

Szomália 1960-ban vált független állammá az északi (brit fennhatóság alatt állt), valamint a déli (olasz fennhatóság alatt állt) területek egyesülésével.⁶⁰ Az országban Mohammed Siad Barre (Szomáli Forradalmi Tanács vezetője) puccsot hajtott végre 1969-ben, ezzel egy katonai, marxista diktatúra épült ki Szomáliában.⁶¹ Barre jó kapcsolatokat alakított ki a szovjetekkel az 1970-es évek elején. 1974. 07. 11-én megkötötték a szovjet – szomáliai barátsági és együttműködési szerződést.⁶² A Szovjetunió számára előnyös volt a Szomáliával való jó kapcsolat kialakítása, ugyanis az ország meglehetősen hosszú partszakasszal rendelkezett az Indiai – óceán, valamint az Ádeni – öböl mentén. Moszkva 1972-ben megkapta Berbera kikötőjének használati jogát, ha cserébe segíti a szomáli sereg felszerelését.⁶³ Barre és Brezsnyev közeledésének köszönhetően a szovjetek jelen lehettek a kelet – afrikai térségben, amelynek köszönhetően ellenőrizhették a Szezi – csatornán keresztülmenő olajszállítmányokat, közel lehettek a szocialista orientációjú, Arab – félszigeten található Dél – Jemenhez, valamint szemmel tarthatták az Egyesült Államokat, amely a szomáliakkal rivalizálásban álló Etiópiával alakított ki jó kapcsolatokat.

Etiópiában a második világháborút követően visszaállt a császárság rendszere. Az ország igyekezett a Nyugattal jó kapcsolatokat kialakítani, ugyanis a császár tőlük várt pénzügyi segítséget az etióp gazdaság megerősítése érdekében. 1953-ban Hailé Szelasszié császár kölcsönös védelmi egyezményt kötött Washingtonnal.⁶⁴ Etiópia bár hatalmas állam volt és nem állt gyarmati uralom alatt tartósabb ideig (leszámítva a második világháború alatti olasz megszállást), viszont rengeteg problémával küzdött, amelyek később a felszínre

⁶⁰Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. 154. oldal

⁶¹Erdős Attila: Szomália – a nemzetépítés kudarca. In: Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, 2011. 4-5. oldal Letöltve: 2021. 09. 14. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/OSWWD0/2011_221_erdos_attila_szomalia_a_nemzetep%C3%ADtes_kudarca.pdf

⁶²Yodfat, Aryeh Y.: The Soviet Union and the Horn of Africa. Northeast African Studies, Fall 1980, Vol. 2, No. 2 (Fall 1980), Michigan State University Press, 1980. 81. oldal Letöltve: 2022. 10. 01. link: https://www.jstor.org/stable/pdf/43660042.pdf?refreqid=excelsior%3Abf050f31a311bf3ce04a62e64b237439&ab_segments=&origin=&acceptTC=1

⁶³Erdős Attila: Szomália – a nemzetépítés kudarca. 5. oldal

⁶⁴Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. 157. oldal

törtek. Az országban a monokultúrás mezőgazdaság volt túlsúlyban (kávétermesztés), megoldatlan etnikai problémák voltak, valamint súlyos éhezések is sújtották (pl.: 1972-74 között).⁶⁵ A problémákat annak ellenére sem sikerült orvosolni, hogy Etiópia jelentős mértékű segítséget kapott az Egyesült Államoktól. Tovább gyengítette az ország belpolitikai helyzetét az, hogy Eritreában⁶⁶ megalakult az Eritreai Felszabadítási Front (ELF⁶⁷), valamint az Eritreai Népi Felszabadítási Front (EPLF⁶⁸), amelyek az Etiópiától való elszakadást tűzték ki célul.⁶⁹

Az 1972-74 közötti éhezést követően Etiópiában az elégedetlenség egyre inkább nőtt Hailé Szelasszié és rendszere iránt. 1974-ben megdöntötték az etióp császár uralmát és Aman Andon vezetésével az Ideiglenes Katonai Adminisztratív Tanács (PMAC⁷⁰) vette át a hatalmat.⁷¹ Andon rendszere nagyon instabil volt, ugyanis az új vezetőrétegben megindultak a csatározások a hatalom birtoklásáért. Az 1977. februárjában lezajlott tűzharcot követően Mengisztu Hailé Mariam tábornok szilárdította meg helyzetét, ezáltal ő lett Etiópia vezetője.⁷²

Hailé Szelasszié bukása és halála elhozta azt, hogy Afrika szarvának két legnagyobb állama a szocializmus útját választotta. Az amerikai – etióp kapcsolatok rohamosan romlani kezdtek a PMAC hatalomátvételének és a Moszkva felé történő nyitásnak köszönhetően. Fontos viszont azt megjegyezni, hogy bár mind Szomáliában, mind Etiópiában a szocialista rendszer épült ki, de ez mégsem volt a Szovjetunió számára teljes siker. Szomália ugyanis célul tűzte ki azt, hogy Afrikában minden olyan területet magához csatoljon, ahol szomáliaiak élnek. A szomáli irredentizmus Etiópiát is érintette a két ország határán található Ogadeni – sivatag miatt, ezért rendkívül feszült volt a két ország között a viszony. A status quo megváltoztatása nemcsak Etiópiát, hanem Kenyát is érintette volna.⁷³ Moszkva

⁶⁵Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években. In. Kül-Világ, a nemzetközi kapcsolatok folyóirata. II. évfolyam, 4. szám, 2005. 55-58. oldal Letöltve: 2021. 10. 10. link: <http://epa.uz.ua/00000/00039/00007/pdf/angyal-major.pdf>

⁶⁶Jelenleg független állam, de az 1970-es évek során még etióp fennhatóság alatt álló terület volt.

⁶⁷Eritrean Liberation Front (angol)

⁶⁸Eritrean People's Liberation Front (angol)

⁶⁹Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. 158-159. oldal

⁷⁰Provisional Military Administrative Council (angol)

⁷¹Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években. 58. oldal

⁷²Papp, Daniel S.: The Soviet Union and Cuba in Ethiopia. Current History, Vol. 76, No. 445, AFRICA, 1979 (MARCH, 1979), University of California Press, 1979. 112. oldal Letöltve: 2022. 10. 16. link:

https://www.jstor.org/stable/pdf/45314670.pdf?refreqid=excelsior%3Aceeee67455a80e915039d0fad4d61b86&ab_segments=&origin=

⁷³A szomáli zászló türzikék alapján elhelyezkedő fehér ötágú csillag azt az öt területet jelenti, ahol szomáliaiak élnek: Brit Szomáliföld, Olasz – Szomália, Dzsubuti, Kenya északkeleti régiója, valamint az Etiópia és Szomália határán található Ogadeni – sivatag. In. Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. 182. oldal

eleinte nem kötelezte el magát egyik fél oldalán sem az etióp – szomáli konfliktust illetően. Félt attól, hogy még egy szövetségest veszthet el azzal, ha nyíltan beleáll a konfliktusba. Kína és Egyiptom példája alapján fennállt a veszélye annak, hogy az elhidegült kapcsolatok miatt egy szovjetekkel szövetségben lévő állam felbontja a Moszkvával kötött egyezményeket és szerződéseket, ezáltal megvalósítva a Nyugattal és az Egyesült Államokkal egy olyan együttműködést, amelynek szovjetellenes éle van. A Szovjetunió ezért nagyon lavírozott Addisz – Abeba és Mogadishu között, ugyanis tartott attól, hogy az egyik fél magára haragításával kiszorulhat az adott térségből.

Az ellentétek elsimítására a legismertebb megoldás a Marxista Államok Vörös – tengeri Föderációja nevű terv volt, amely egy olyan államszövetség létrehozását célozta volna meg, ami magába foglalja Etiópiát, Szomáliát és Dél – Jement.⁷⁴ A terv alapján a kérdéses területű Ogadeni – sivatag és Eritrea egyaránt jelentős autonómiával bírt volna.⁷⁵ A javaslatot Fidel Castro 1977. márciusában terjesztette Mengisztu és Barre elé, de utóbbi visszautasította a koncepció elfogadását.⁷⁶ A tervezettel azt akarták elérni, hogy Moszkva teljesen meg tudja szilárdítani a helyzetét Afrika szarván anélkül, hogy szövetségest (ezzel együtt stratégiai pontokat) veszített volna el. A föderációs tervvel arra is törekedtek, hogy az etióp – szomáli viszony békés rendezése mellett az eritreai felkelők kérdése is megoldódjon.

A föderációs terv megvalósíthatatlan volt Szomália és Etiópia között, ugyanis az Ogadeni – sivatag hovatarozása olyan ellentéteket generált, amelyek bármikor egy fegyveres konfliktus kirobbanásához vezettek volna. Kezdetben Szomália közvetlenül nem avatkozott bele az ogadeni kérdésbe, viszont támogatta a területen tevékenykedő, szakadár Nyugat – szomáliai Felszabadító Frontot (WSLF⁷⁷), amely gerillaharcot folytatott az etióp uralom ellen.⁷⁸ A rendezetlen kapcsolatok következménye az 1977-es ogadeni háború lett. A pattanásig feszült etióp – szomáliai viszonyoknak köszönhetően 1977 nyarán Szomália a WSLF – gerillákat támogatva lerohanta Etiópiát.⁷⁹ Az ogadeni konfliktus nehéz helyzetbe hozta Moszkvát, ugyanis nem tudta, hogy a két szocialista orientációjú állam közül melyik oldalára álljon, mivel Etiópia és Szomália egyaránt szövetségben volt a szovjetekkel.

⁷⁴Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. 214. oldal

⁷⁵Jinadu, L. Adele: The Interplay between Materialist and Ideological Factors in Soviet Relations with Ethiopia and Mozambique. 24. oldal

⁷⁶Papp, Daniel S.: The Soviet Union and Cuba in Ethiopia. 112. oldal

⁷⁷Western Somali Liberation Front (angol)

⁷⁸Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. 182. oldal

⁷⁹Papp, Daniel S.: The Soviet Union and Cuba in Ethiopia. 113. oldal

Moszkva és Havanna végül Addisz – Abeba oldalán kötelezte el magát. A szovjetek katonai felszerelésekkel és tanácsadókkal, a kubaiak pedig kb. 17 ezer katonával beavatkoztak a háborúba.⁸⁰ Bár 1978 márciusára sikerült a szomáli csapatokat kiszorítani Ogadenből, de Mogadishu továbbra is folytatta a WSLF – gerillák támogatását.⁸¹

A konfliktusnak az lett a következménye, hogy a Szovjetuniónak végleg el kellett hagynia Szomáliát. A szomáli kapcsolatok elhidegülése presztízsvesztést jelentett a szovjetek számára, ugyanis Szomália Kínához hasonlóan egy olyan állammá vált, amely szocialista berendezkedésű, de nem ápol jó kapcsolatot Moszkvával, viszont az Egyesült Államokkal, Kínával és a Nyugattal áll szövetségben. A szakítás azért is sértette a szovjetek érdekeit, ugyanis ezentúl az Ádeni – öbölnek csak az egyik partján (Dél – Jemen) lehettek jelen, valamint már csak Mozambik jóvoltából rendelkeztek kijáráttal az Indiai – óceán felé, ugyanis Etiópiának csak a Vörös – tenger mentén volt partszakasza.

Miért állt a Szovjetunió Etiópia mellé? Etiópia Szomáliához képest kilencszer nagyobb népességgel, nyolcszoros bruttó nemzeti termékkel (GNP⁸²) és kétszer akkora területtel rendelkezett.⁸³ Addisz – Abebának volt Fekete – Afrika legnagyobb létszámú (kb. 210 ezer fős) hadserege, amely több, mint kétszer akkorának számított, mint Szomália és Szudán katonai ereje együttvéve.⁸⁴ Etiópiának (Eritrea jóvoltából) a Vörös – tenger partján volt kijárat; az országhoz közel volt a szintén szocialista Dél – Jemen; valamint Etiópia összekötő államnak számított a szaharai és a szubszaharai térség között. Berbera kikötője helyett a szovjetek jelen lehettek Massawa és Assab kikötőin.⁸⁵ Moszkva a megerősödött etióp kapcsolatoknak köszönhetően nem szorult ki Afrika szarváról, valamint továbbra is fenntarthatta befolyását a Vörös – tenger vidékén. Bár a Szovjetunió táborában tudhatta Fekete – Afrika egyik legjelentősebb államát, de az etióp rezsim számos olyan problémával és megoldatlan kérdéssel rendelkezett, amelyek meglehetősen ambivalenssé tették a szovjetek sikerét. Annak ellenére, hogy Etiópiában nem volt gyarmati uralom (leszámítva a rövid olasz megszállást) rendkívül gyenge és korszerűtlen gazdasággal rendelkezett; éhínségek gyakran sújtották az országot; nem voltak számottevő ásványkincs – készletek;

⁸⁰Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. 367. oldal

⁸¹Yodfat, Aryeh Y.: The Soviet Union and the Horn of Africa. 71. oldal

⁸²Gross National Product (angol)

⁸³Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. 183. oldal

⁸⁴Ethiopia: The Impact of Soviet Military Assistance. Directorate of Intelligence. (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized – 1999.), (1983. 01.) Letöltve: 2022. 03. 12. link:

https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000496797.pdf

⁸⁵Ethiopia: The Impact of Soviet Military Assistance. 5. oldal

a nemzetiségi kérdések további megoldatlan problémákat okoztak; illetve Mengisztu uralma meglehetősen instabil volt, továbbá rengeteg kegyetlenkedéssel és túlkapással járt.

Angolához és Mozambikhoz hasonlóan a szovjetek Etiópiával is megkötötték a barátsági és együttműködési szerződést 1978. 11. 20-án Moszkvában.⁸⁶ A szubszaharai államokhoz hasonló szerződés született a Szovjetunió és Etiópia között, ugyanis kitértek például katonai együttműködésre (10. cikkely); a közös konzultációra nemzetközi kérdéseket illetően (6. cikkely), viszont kitértek a határok sérthetetlenségére is és a belügyekbe való be nem avatkozásra (1. cikkely).⁸⁷ Az utóbbi azért volt fontos, mert Moszkvának nem állt érdekében az, hogy bármelyik etiópiai kisebbség elszakadjon Etiópiától és új államalakulatot hozzon létre. A KGST tagjai támogatták Etiópia gazdasági felzárkózását, valamint Etiópia is a szervezet megfigyelő tagjává vált.⁸⁸ Kuba és a Szovjetunió továbbra is jelen volt Etiópiában katonailag, ugyanis a szomáli fenyegetés nem múlt el véglegesen, valamint Mengisztu rendszere eléggé ingatag lábakon állt.

A WSLF mellett az eritreai mozgalmak tevékenysége sem fejeződött be a szocialista rendszer megszilárdulását követően. Hailé Szelasszié uralma alatt a szovjetek az arab államokon keresztül támogatást nyújtottak az eritreai felkelőknek, viszont az etióp szocialista hatalomátvételt követően felfüggesztették a támogatásokat.⁸⁹ Moszkvának nem állt érdekében, hogy a kisebb eritreai mozgalmak megbontsák Etiópia egységét, ugyanis ezzel a kelet – afrikai állam elvesztette volna tengerpartját, valamint a szovjetek nem akarták azt megkockáztatni, hogy az eritreaiak támogatásával elhidegüljenek a szovjet – etióp kapcsolatok, ugyanis ez a Szovjetunió végleges kiszorulásával járt volna Afrika szarváról, valamint Kína és az Egyesült Államok nagyobb teret nyert volna a térségben. Az eritreai mozgalmi csoportok mellett Mengisztu a tigrinya felkelőkkel szemben is fellépett.⁹⁰ Az etnikumok elleni harc azért is jelentett további gondokat Etiópiának, mert az állandó belső háborúskodás még inkább növelte az ország eladósodását, a gazdaság katasztrofális helyzetét, valamint a továbbra is meglévő belpolitikai instabilitást. A viszonyok rosszabbra fordulása miatt 1981-ben nyugati segélyek kezdtek áramlani Etiópiába, valamint Addisz –

⁸⁶Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 590. oldal

⁸⁷Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 591-593. oldal

⁸⁸Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, KGST. In: Arcanum link: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/nemzetkozi-szervezetek-100D/regionalis-es-egyeb-szervezetek-117A/kolcsonos-gazdasagi-segitseg-tanacsa-kgst-11BF/>

⁸⁹Yodfat, Aryeh Y.: The Soviet Union and the Horn of Africa. 66. oldal

⁹⁰Anderson-Jaquest, Tommie Crowell: Restructuring Soviet-Ethiopian Relationship: A case study in asymmetric exchange. London, London School of Economics and Political Science, 2002. 224. oldal Letöltve: 2021. 09. 14. link: <http://etheses.lse.ac.uk/2110/1/U613342.pdf>

Abeba tárgyalásokba kezdett a Nyugattal azért, hogy kölcsönöket és támogatást kapjon a Világbanktól.⁹¹

A külső és belső ellenségek mellett a szocialista rezsimen belül is ellentétek feszültek. Az 1980-as évek során Mengisztu nagy tisztogatásokat tartott a rendszerén belül, amelyek során számos marxista halt meg.⁹² Az etióp vezetésen belüli bizalmatlanságot leginkább egy 1978-ban tartott magyarországi etióp látogatáson keresztül lehet érzékeltetni. Losonczi Pállal, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) elnökével tartott találkozó során Mengisztu delegációja számos katonai személyből állt: Berhanu Bayih (alezredes); Gessesse Wolde – Kidan (hadnagy); Yehualashet Germa (korvettkapitány); Mengestu Gemetchu (főhadnagy).⁹³ Valószínűsíthető, hogy Mengisztu azért vitt magával számos tisztet magyarországi látogatására, mert tartott attól, hogy távolléte alatt akármelyikük megdönti uralmát és átveszi a hatalmat.

A gazdasági problémák, az etnikumok ellen vívott háborúk, a politikai rendszer visszasságai mellett természeti katasztrófák is sújtották Etiópiát. Az 1980-as évek közepén egy óriási szárazság, majd azt követő éhínség katasztrofális következményekkel járt a kelet – afrikai országban. Az 1983 és 1985 közötti éhínség Etiópia több régióját is érintette (pl.: Eritrea, Wollo, Tigré, Shoa stb.), valamint több, mint 300 ezer halálos áldozatot követelt.⁹⁴ A Szovjetunió nem tudta saját erőből megoldani az etiópok megsegítését, ezért több ország (pl.: Ausztrália, Belgium, Kanada, Kína, Nagy – Britannia stb.) is becsatlakozott, amely a szovjetek számára meglehetősen szégyenteljes volt, ugyanis Etiópia egyes országoktól (pl.: Nyugat – Németországtól 150 ezer dollárnyi készpénz; Nagy – Britanniától 26 ezer megatonnányi gabona; Olaszországtól pedig több, mint 7 millió dollárt érő felszerelések, létesítmények stb. érkezett) sokkal több és jobb minőségű segílyt kapott, mint a Szovjetuniótól, amely mindössze 10 ezer megatonnányi rizsszel és cukorral, gyógyszerekkel

⁹¹Jinadu, L. Adele: The Interplay between Materialist and Ideological Factors in Soviet Relations with Ethiopia and Mozambique. 27. oldal

⁹²Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. 367. oldal

⁹³Közös közlemény Mengisztu Hailé Mariam etiópiai államelnök magyarországi hivatalos baráti látogatásáról. In. (Szerk.) Külügyminisztérium Dokumentációs Osztálya: Magyar Külpolitikai Évkönyv 1978. A Magyar Népköztársaság külpolitikai kapcsolatai és külpolitikai tevékenysége. Külügyminisztérium, 1980. 272-273. oldal Letöltve: 2022. 10. 19. link:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulPolEvkonyv_1978/?query=mengisztu%20&pg=312&layout=s

⁹⁴Ethiopia – Drought/Famine. Disaster Case Riport. Office of U. S. Foreign Disaster Assistance. Agency for International Development, Washington D. C. 20523. 1. oldal Letöltve: 2022. 10. 16. link: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PBAAH005.pdf

és egyéb felszerelésekkel segítette szövetségesét.⁹⁵ A többi országhoz képest a szovjet segélycsomagok mind minőségileg, mind mennyiségileg eltörpültek.

Etiópia adósságai is egyre nőttek a Szovjetunió felé. Egyes állítások szerint Mengisztu rendszere kb. 3 milliárd rubellel tartozott Moszkvának, amely a fejlődő országokból származó adósságok 8 %-át jelentette.⁹⁶ Gorbacsov hatalomra kerülésével egyre kevesebb segély érkezett Etiópiába Mengisztu kérése ellenére, valamint a későbbiekben a segélyek folyósítása meg is szakadt.⁹⁷ 1987-ben Mengisztu megpróbálkozott rendszere megreformálásával új alkotmány bevezetésével, amely szovjet minta alapján jött létre, valamint önmagát hivatalosan Etiópia elnökévé nyilvánította.⁹⁸ Ezek a rendelkezések viszont már nem vezethettek valódi eredményekhez, ugyanis a keleti blokk az 1980-as évek második felében egyre inkább magára hagyta Etiópiát.

IV. Afrika a szovjet befolyás után

Az afgán háború elhúzódása és a csillagháborús versengés okozta gazdasági problémák miatt a Szovjetunió egyre inkább kezdett visszaszorulni Afrikában és a harmadik világban. A Kuba felé történő gazdasági támogatások elapadása miatt Havanna se tudta tovább katonailag segíteni a szocialista orientációjú afrikai államokat, amelynek az lett a következménye, hogy a kubaiak is kezdtek Afrikából kihátrálni.⁹⁹

Egyes feltételezések szerint a Szovjetunió harmadik világban zajlott szerepvállalásai kb. 85 milliárd rubelbe kerültek, amelyből 60 milliárdot csak az afgán háború tett ki.¹⁰⁰ Ronald Reagan amerikai elnök az 1980-as évek során nemcsak Afganisztánban lépett fel a szovjet törekvésekkel szemben, hanem Afrikában is az antikommunista mozgalmak (pl.: RENAMO, UNITA) erőteljes támogatásával. Részben Reagan intenzívebb harmadik világbeli külpolitikájának volt köszönhető, hogy a Szovjetunió nem tudta konszolidálni az általa támogatott szocialista orientációjú rendszereket Afrikában. A reagani külpolitika Kubát is nehéz helyzetbe hozta, ugyanis a nicaraguai kontrák támogatásával a kubaiak többfrontos háborúra és katonai segítségnyújtásra kényszerültek mind Nicaragua, mind az afrikai szocialista szövetségesek számára, ezáltal Havanna is egyre nehezebben bírta a

⁹⁵Ethiopia – Drought/Famine. 18-22. oldal

⁹⁶Anderson-Jaquest, Tommie Crowell: Restructuring Soviet-Ethiopian Relationship: A case study in asymmetric exchange. 224. oldal

⁹⁷Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. 367. oldal

⁹⁸Anderson-Jaquest, Tommie Crowell: Restructuring Soviet-Ethiopian Relationship: A case study in asymmetric exchange. 221. oldal

⁹⁹Lásd: III./A. fejezet, 13. oldal

¹⁰⁰Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. 195. oldal

harmadik világbeli szerepvállalást. Az 1980-as évek második felében a Szovjetunió még a New York-i Megállapodás (Háromoldalú Egyezmény) végrehajtásában is aktív szerepet játszott.¹⁰¹

A szovjetekkel szövetségben lévő afrikai államokban más és más események mentek végbe a szovjetek kivonulását követően. A szubszaharai államok konfliktusai nem értek véget a szovjetek és a kubaiak kivonulásával. Mind Angolában, mind Mozambikban folytatódta a polgárháborús küzdelmek még a Szovjetunió felbomlását követően is. Angolában az 1990-es évek során többször is fegyverszünetet kötöttek a mozgalmak egymással (1991, 1994), de 1998-ban ismételtén kirobbantak a polgárháborús harcok, amelyek csak 2002-ben az UNITA vezetőjének halálával (Jonas Savimbi) értek véget.¹⁰² Mozambikban szintén hasonlóan alakultak a viszonyok: a délkelet – afrikai országban az 1990-es évek elejéig tartottak a küzdelmek, de 1992-94 fordulóján az ún. Egyesült Nemzetek Tevékenységei Mozambikban (ONUMOZ¹⁰³) nevű missziónak köszönhetően sikerült békét teremteni a másik portugál nyelvű afrikai országban.¹⁰⁴

Afrika szarva államaiban sem maradtak meg a szocialista rezsimek. Etiópiában 1991. májusán az Etióp Népi Forradalmi Demokratikus Front (EPRDF¹⁰⁵) megdöntötte Mengisztu uralmát és átvette a hatalmat.¹⁰⁶ 1993-ban az eritreai felkelőkkel folytatott harcok is véget értek, és Eritrea független állammá vált.¹⁰⁷ Több szempontból hasonlóan zajlott le a szocialista rendszer bukása Szomáliában, mindössze egy hónap különbséggel: Mohammed Siad Barre rendszere egyre több elégedetlenséget okozott országában, ezért megalakult az Egyesült Szomáli Kongresszus (USC¹⁰⁸) nevű szervezet, amely 1991-re megfosztotta hatalmától Barrét.¹⁰⁹ Szomáliában Barre bukása szinte anarchikus állapotokat okozott az

¹⁰¹Webber, Mark: Soviet Policy in Sub – Saharan Africa: The Final Phase. In. The Journal of Modern African Studies. Spring, 1992. Vol. 30., No. 1. (Mar., 1992) Cambridge University Press. 7. oldal Letöltve: 2021. 09. 14. link: <https://www.jstor.org/stable/161044?seq=1>

¹⁰²Schriffert Ádám: Conjuntamente? A portugál nyelvű afrikai országok kontinensen túli kapcsolatrendszere. In. Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Grotius E-könyvtár, 2011. 15. oldal Letöltve: 2022. 03. 02. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/DVBTPX/2011_191_schriffert_adam_grotius_e-konyvtar.pdf

¹⁰³United Nations Operations in Mozambique (angol)

¹⁰⁴Schriffert Ádám: Conjuntamente? A portugál nyelvű afrikai országok kontinensen túli kapcsolatrendszere. 17. oldal

¹⁰⁵Ethiopian People's Revolutionary Democratic Front (angol)

¹⁰⁶Webber, Mark: Soviet Policy in Sub – Saharan Africa: The Final Phase. 14. oldal

¹⁰⁷Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években. 58. oldal

¹⁰⁸United Somali Congress (angol)

¹⁰⁹Erdős Attila: Szomália – a nemzetépítés kudarca. 6. oldal

országban, amely a mai napig érezteti hatását. Eritrea bár elnyerte a függetlenségét, de az Etiópiával való háború megviselte az új ország gazdaságát.

Ezeknek az államoknak számos kihívással kellett szembenézniük függetlenségük elnyerése után: permanens polgárháborúk; nagy mértékű exodus ezekből az államokból; természeti katasztrófák sora; instabil, diktatórikus rendszerek. A hidegháborús versengés több szempontból katalizálta ezeket a folyamatokat, ugyanis a függetlenné váló államok felszabadító mozgalmak nem fejezték be a harcokat, hanem egymás ellen fordultak, és nagyhatalmi támogatással évekig tartó, véres belháborúkba bonyolódtak egymással.

Önerőből a Szovjetunió sem bírta volna az afrikai szövetségeseit támogatni, ugyanis olyan sokoldalú és különféle segítségre (pl.: gyenge gazdaság felzárkóztatása, az oktatás megfelelő kiépítése stb.) volt ezeknek az államoknak szükségük, amelyek közül Moszkva nem tudta mindet maradéktalanul biztosítani. Emiatt a szovjetek rá voltak szorulva Kuba (katonai, tanácsadói) és kelet – közép – európai szövetségeseik (gazdasági, tanácsadói) támogatására is ahhoz, hogy a szocialista rendszerek fennmaradhassanak Afrikában. Az etióp éhezés során nyújtott szovjet segítség példáján keresztül látható volt, hogy a szovjet segélyek mértéke sokszor elégtelennek számított egy-egy probléma hathatós megoldására.

V. Összegzés

A szocialista rendszerek Afrikában több ok miatt sem tudtak megfelelően konszolidálódni: egyrészt a külső támadások (Angola esetében Dél – afrikai Köztársaság; Mozambik esetében Rhodézia és a Dél – afrikai Köztársaság; Etiópia esetében Szomália) állandó megléte és a belső ellenzéki mozgalmak folyamatos fellépései következtében, másrészt a szocialista mozgalmakon belüli gyakori viszálykodások okán. Angolában például Joao Caetano (az MPLA Központi Bizottsága Politikai Bizottságának tagja, vezérkari (FAPLA¹¹⁰) főnökhelyettes) puccsot kísérelt meg Neto kormánya ellen, de letartóztatták őt és több olyan gyanúsítottat, akiket az államcsínykísérletben való részvétellel vádoltak meg.¹¹¹ Ez a példa jól szemlélteti azt, hogy a rendszerek instabilitása nemcsak a külső támadásokból meg az ellenzéki mozgalmak fellépéseiből, hanem a puccskísérletekből is következett. A hatalomra segített rezsimek nem tudták megoldani az etnikai és egyéb konfliktusokat, valamint egyes vezetők a szovjetekkel sem ápoltak baráti viszonyt. A szovjetekkel való feszültséget az is növelte, hogy a harmadik világbeli rezsimek

¹¹⁰Forças Armadas Populares de Libertação de Angola (portugál)

¹¹¹Kisalföld, az MSZMP Győr – Sopron megyei bizottsága és a megyei tanács lapja. 2. oldal

saját külpolitikát akartak folytatni, ezáltal nem voltak hajlandók csak a szovjetek irányába elköteleződni, hanem a Nyugattal is igyekeztek kapcsolatokat létrehozni. A baloldali mozgalmak hatalma erőteljesen függött a külső segítségektől (szovjet, kubai), valamint egy idő után a Nyugat felé is nagyobb lett a függés a felvett hitelek miatt.

A szovjet beavatkozás és segítség sem oldotta meg a problémákat egy-egy államon belül, hanem felerősítette azokat, vagy újakat generált helyette. A beavatkozás az egyébként is megosztott államok belpolitikájában még inkább elmélyítette a szakadékot, ezáltal sokkal véresebb küzdelmeket bontakoztatva ki. A szovjetek által támogatott mozgalmak sok állam számára illegitimnek számítottak, ugyanis továbbra is jelen volt a kommunista fenyegetés, amelynek terjedését meg akarták állítani Afrikában, ahol még leginkább fennállt a szocialista rendszerek kialakulásának veszélye. A szovjet beavatkozás sebezhetővé tette ezeket az államokat, ugyanis a polgárháborúk elmélyítésével, a konfliktusok folytatásával ezekben az államokban továbbra sem jöttek létre egységes rendszerek, amelyek fel tudtak volna lépni egy-egy nagyobb probléma (pl.: éhezés, árvizek stb.) megfékezésére.

A szovjetek számára fontossá vált a geopolitika Afrikában, ugyanis a kontinens közelében helyezkedik el számos stratégiai fontos pont. A kontinensen rengeteg új állam jött létre, amelyek még nem kötelezték el magukat egyik nagyhatalom oldalán sem. Geopolitikailag azért is volt fontos a kontinens, mert Kína teret akart nyerni a harmadik világbeli terjeszkedési kísérleteinek. Moszkva el akarta venni Pekingtől azt a törekvést, hogy a maoista Kína legyen a fő irányadó kommunista hatalom a világban. Kína kiszorulása Afrikából a későbbiekben bekövetkezett, ugyanis Mao Ce – tung 1976-os halálát követően utódja, Teng Hsziao – ping a Kínán belüli gazdasági reformokat helyezte előtérbe, nem pedig a világpolitizálást. A fekete kontinensen való jelenlétnek köszönhetően könnyebbé vált az egyéb baloldali orientációjú mozgalmak (pl.: ANC, SWAPO, EPLF stb.) támogatása. A kikötők mellett a szovjetek nyersanyagokhoz is könnyebben hozzájuthattak (pl. Angolában). A konfliktusok során pedig a szovjetek rendelkezésre bocsáthatták az elavultabb fegyvereiket a támogatott rezsimek számára.¹¹²

A nagyobb méreteket öltő fegyverkezés mellett a harmadik világban zajló részvétel taszította leginkább adósságba a Szovjetuniót. A harmadik világban zajló konfliktusokba való beavatkozás olyan küzdelmekbe bonyolította bele Moszkvát, amelyek elhúzódásával

¹¹²A második világháborúban kifejlesztett T-34-es tankból a Szovjetunió kb. 70 darabot biztosított Angolának 1974 és 1976 között, míg Etiópia kb. 30-56 darabot kapott 1977 és 1978 között. In. Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. 160. és 200. oldal

egyre valószínűtlenebbé váltak a szovjetek geopolitikai sikerei ezekben az államokban. A polgárháború megsegítése rengeteg pénzt emésztett fel, valamint a támogatott államok adósságai is egyre nagyobbak lettek a szovjetek felé. A gyenge gazdasági körülmények miatt a kereskedelmi kapcsolatok is meglehetősen aszimmetrikusnak számítottak, ugyanis egyes államok (pl.: Etiópia) nyersanyagokat se tudtak a szovjetek számára nyújtani, hanem csak mezőgazdasági termékeket. Az afganisztáni háború kirobbanásával az afrikai szövetségesek megsegítése is egyre akadozott, ugyanis az afgán színtér jelentős szovjet erőket lekötött.

A szovjet terjeszkedés azért ezekben az államokban (Angola, Mozambik, Szomália, Etiópia) vált ilyen intenzívvé Afrikán belül, ugyanis a tárgyalt államok nem rendelkeztek olyan erős kapcsolatokkal az anyaországaikkal, mint sok más afrikai állam. A volt gyarmatok közül több továbbra is szoros kapcsolatot ápolt a volt gyarmatartókkal (pl.: Nagy – Britannia, Franciaország). Számos afrikai ország például a Brit Nemzetközösség tagjává vált. Emiatt a Szovjetunió célkeresztjébe azok az államok kerültek, amelyek nem ápoltak jó kapcsolatokat az európai hatalmakkal (vagy nem is álltak gyarmati uralom alatt, mint Etiópia). Portugália diktatórikus rezsimjének köszönhetően nem is élvezett túl nagy támogatást a Nyugattól, ezért a gyarmatok könnyebben el is tudtak szakadni. A tárgyalt államok továbbá rendkívül fontos tengeri kijáratokkal rendelkeztek, valamint a baloldali mozgalmak térhódítása sokkal jelentősebb volt, mint a térség többi államában.

Az 1980-as évekre a hidegháborús versengés azt eredményezte, hogy a szovjet gazdaság megroppant. Mihail Szergejevics Gorbacsov 1985-ös hatalomra kerülését követően egyre átfogóbb reformtervezeteket akart eszközölni a Szovjetunió belül, amelyek természetesen a harmadik világbeli szerepvállalást is érintették. Gorbacsov regnálása alatt Moszkva sorra kivonta erőit Afrikából, Afganisztánból, Dél – Jemenből stb. A szovjet Weltpolitik visszaszorításával Gorbacsov azt akarta elérni, hogy enyhülés jöjjön létre a Nyugattal, mivel reménykedett abban, hogy a rendezett kapcsolatoknak köszönhetően lehetővé válik a hitelfelvétel a teljesen eladósodott Szovjetunió számára. A szovjet támogatások elapadása magával hozta a kubai kiszorulást Afrikából. Havanna nem tudta tovább saját erőből fenntartani az afrikai szocialista rezsimek uralmát, így Kuba is kénytelen volt békét kötni, valamint kivonulni Afrikából. Az afrikai szocialista rendszerek is többször kötöttek békét a polgárháborúk lezárása érdekében, de ezek sokszor kérészéletűek voltak. A szovjet – kubai kivonulás nem jelentett egyet a konfliktusok végleges lezárásával. Angola esetében láthattuk, hogy a polgárháború (igaz megszakításokkal) a Szovjetunió felbomlását követően

is folytatódott. Moszkva és Havanna kivonulása inkább csak katalizálta a szocialista rendszerek bukását, de nem vetett véget a polgárháborús, vagy más módon a konfliktusokkal teli állapotoknak egy – egy országon belül.

A dolgozat aktualitását az adja, hogy az Egyesült Államok és egyes BRICS – országok¹¹³ (pl.: Kína, Oroszország) Afrika felé irányuló terjeszkedési törekvéseinek gyökerei erre az időszakra (1960-as évek végétől 1980-as évek végéig) vezethetők vissza. A Szovjetunió (Oroszország) kiszorulása azzal járt, hogy Kína az 1990-es évektől intenzívebben jelent meg Afrikában, valamint a 21. századra az afrikai államok egyik legfőbb gazdasági partnerévé vált. A hidegháború véget vetett az Egyesült Államok izolacionista politikájának, mivel a szuperhatalmi státusz és a szovjetekkel történő versengés a „világ csendőrévé” tette meg Washington. Az Egyesült Államok ettől kezdve nemcsak a Monroe – elvet alkalmazta a külpolitikai irányvonalában, hanem intenzívebben vette ki a részét az amerikai kontinensen túli, harmadik világbeli események alakításában.

¹¹³A BRICS – országok alatt azokat az államokat értjük, amelyek a jövőben potenciális szuperhatalmakká válhatnak erősödő gazdaságuknak köszönhetően. A mozaikszó angol rövidítései szerint: B=Brazil (Brazília); R=Russia (Oroszország); I=India (India); C=China (Kína); S=South Afrika (Dél – afrikai Köztársaság).

VI. Felhasznált források és irodalom

Források:

- Agreement among the People's Republic of Angola, the Republic of Cuba, and the Republic of South Africa (Tripartite Agreement) (1988. 12. 22.) Letöltve: 2022. 03. 15. link:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/AO_881222_TripartiteAgreement%28en%29.pdf
- Agreement on Non-Aggression and Good Neighbourliness between Mozambique and South Africa (Nkomati Talks) (1984. 03. 16.) Letöltve: 2022. 03. 03. link:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MZ%20ZA_840316_The%20Nkomati%20Talks.pdf
- Előre, a Szocialista Egységfront Országos Tanácsának napilapja. XXXIII. évfolyam, 9895. szám, 1979. 09. 14. Letöltve: 2022. 10. 09. link:
https://adt.arcanum.com/hu/view/RomaniaiMagyarSzo_1979_09/?query=agostinho%20neto%201979&pg=55&layout=s
- Ethiopia – Drought/Famine. Disaster Case Report. Office of U. S. Foreign Disaster Assistance. Agency for International Development, Washington D. C. 20523. Letöltve: 2022. 10. 16. link: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PBAAH005.pdf
- Ethiopia: The Impact of Soviet Military Assistance. Directorate of Intelligence. (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized – 1999.), (1983. 01.) Letöltve: 2022. 03. 12. link:
https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000496797.pdf
- Joint Declaration on a Cessation of Armed Activity and Conflict. (Pretoria, 1984. 10. 03.) Letöltve: 2022. 09. 22. link:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MZ_841003_JointDeclarationCessationArmedActivityAndConflict.pdf
- Kisalföld, az MSZMP Győr – Sopron megyei bizottsága és a megyei tanács lapja. XXXIII. évfolyam, 127. szám, Győr, 1977. 06. 01. Letöltve: 2022. 10. 09. link:
https://adt.arcanum.com/en/view/Kisalfold_1977_06/?pg=1&layout=s
- Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, KGST. In. Arcanum link:
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/nemzetkozi-szervezetek-100D/regionalis-es-egyeb-szervezetek-117A/kolcsonos-gazdasagi-segitseg-tanacsa-kgst-11BF/>

- Közös közlemény Mengisztu Hailé Mariam etiópai államelnök magyarországi hivatalos baráti látogatásáról. In. (Szerk.) Külügyminisztérium Dokumentációs Osztálya: Magyar Külpolitikai Évkönyv 1978. A Magyar Népköztársaság külpolitikai kapcsolatai és külpolitikai tevékenysége. Külügyminisztérium, 1980. Letöltve: 2022. 10. 19. link: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulPolEvkonyv_1978/?query=mengisztu%20&pg=312&layout=s
- Protocol of Brazzaville. (1988. 12. 13.) Letöltve: 2022. 03. 03. link: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/AO_881213_ProtocolofBrazzaville%28en%29.pdf
- Soviet Military Support to Angola: Intentions and Prospects. Director of Central Intelligence (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized), (1985. 10. 24.) Letöltve: 2022. 03. 12. link: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000261290.pdf
- Soviet Policies in Southern Africa. National Intelligence Estimate. Declassified and Approved for Release by the Central Intelligence Agency, 1985. Letöltve: 2022. 10. 15. link: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000681977.pdf
- Speech by Agostinho Neto, President of MPLA delivered June 6, 1968, over Radio Tanzania in the program "The Voice of Angola in Combat". Letöltve: 2022. 10. 11. link: <https://projects.kora.matrix.msu.edu/files/210-808-2075/Neto6-6-68opt.pdf>
- The Soviet Union and the Third World: a watershed in great power policy? Report to the Committee on International Relations House of Representatives by Senior Specialist Division Congressional Research Service Library of Congress, U. S. Government Printing Office, Washington, 1977. Letöltve: 2022. 10. 01. link: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951p00515373a&view=1up&seq=118&skin=2021>
- The USSR and Third World. (CIA Historical Review Program – Release as Sanitized) (1984. 09. 19.) Letöltve: 2022. 09. 25. link: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000518056.pdf
- UNSCR 435/78: United Nations Security Council Resolution 435. Security Council Resolution 435 (1978): Namibia. (1978. 09. 29.) Letöltve: 2022. 10. 12. link:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/NM_780929_SCR435%281978%29.pdf

Felhasznált irodalom:

- Anderson-Jaquest, Tommie Crowell: Restructuring Soviet-Ethiopian Relationship: A case study in asymmetric exchange. London, London School of Economics and Political Science, 2002. Letöltve: 2021. 09. 14. link: <http://etheses.lse.ac.uk/2110/1/U613342.pdf>
- Brown, Archie: The Rise and Fall of Communism. London, Vintage Books, 2010.
- Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története - A rövid XX. század. Budapest, Kossuth Kiadó Zrt., 2011.
- Búr Gábor: Afrika-történeti tanulmányok. Budapest, Mundus Novus, 2011.
- Erdős Attila: Szomália – a nemzetépítés kudarca. In. Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, 2011. Letöltve: 2021. 09. 14. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/OSWUDO/2011_221_erdos_attila_szomalia_a_nemzetep%C3%ADtes_kudarca.pdf
- Fischer Ferenc: A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941-1991. Budapest, IKVA, 1993.
- Freedman, Robert O.: Soviet Policy toward the Middle East. In. Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 36, No. 4, Soviet Foreign Policy, 1987. The Academy of Political Science. Letöltve: 2022. 02. 07. link: https://www.jstor.org/stable/1173842?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945-1982. A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződései. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, 1985.
- Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években. In. Kül-Világ, a nemzetközi kapcsolatok folyóirata. II. évfolyam, 4. szám, 2005. Letöltve: 2021. 10. 10. link: <http://epa.uz.ua/00000/00039/00007/pdf/angyal-major.pdf>
- Jinadu, L. Adele: The Interplay between Materialist and Ideological Factors in Soviet Relations with Ethiopia and Mozambique. In. African Journal of Political Economy/Revue Africaine d'Economie Politique, 1988, Vol. 2, No. 1 (1988)

African Association of Political Science. Letöltve: 2022. 02. 08. link:

https://www.jstor.org/stable/23500301?seq=1#metadata_info_tab_contents

- Katz, Mark N.: The Soviet Union and the Third World. In. Current History, Vol. 85, No. 513, The Soviet Union, 1986 (OCTOBER, 1986), University of California Press, 1986. Letöltve: 2022. 09. 17. link: https://www.jstor.org/stable/45315751#metadata_info_tab_contents
- Kennedy-Pipe, Caroline: Russia and the World 1917-1991. International Relations and the Great Powers Series. Arnold, a member of the Hodder Headline Group, 1998.
- MacFarlane S. Neil: Soviet-Angolan Relations, 1975-1990. University of California, Berkeley, Center for Slavic and East European Studies, 1992. Letöltve: 2021. 09. 14. link: <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1992-1006-5550009-2-MacFarlane.pdf>
- Majoros István-Ormos Mária: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, Osiris kiadó, 2003.
- Németh István – Juhász Dániel: Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján. In. Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Grotius E- könyvtár, 2012. Letöltve: 2022. 09. 27. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/SIQUOQ/2012_9_nemeth-juhasz_grotius_e-konyvtar_47.pdf
- Papp, Daniel S.: The Soviet Union and Cuba in Ethiopia. Current History, Vol. 76, No. 445, AFRICA, 1979 (MARCH, 1979), University of California Press, 1979. Letöltve: 2022. 10. 16. link: https://www.jstor.org/stable/pdf/45314670.pdf?refreqid=excelsior%3Aceeee67455a80e915039d0fad4d61b86&ab_segments=&origin=
- Porter, Bruce D.: The USSR in Third World conflicts. Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars 1945- 1980. Cambridge University Press, 1984.
- Schriffert Ádám: Conjuntamente? A portugál nyelvű afrikai országok kontinensen túli kapcsolatrendszere. In. Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, Grotius E-könyvtár, 2011. Letöltve: 2022. 03. 02. link: http://www.grotius.hu/doc/pub/DVBTPX/2011_191_schriffert_adam_grotius_e-konyvtar.pdf

- Vas Korinna Nóra: Az egyiptomi–szovjet viszony 1967 és 1976 között, különös tekintettel Nasszer és Szadat elnök hatására a két ország kapcsolatára. In. Grotius a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, 2008. Letöltve: 2021. 09. 14. link:
<http://www.grotius.hu/doc/pub/HDRKVN/59%20az%20egyiptomi-szovjet%20viszony.pdf>
- Webber, Mark: Soviet Policy in Sub – Saharan Africa: The Final Phase. In. The Journal of Modern African Studies. Spring, 1992. Vol. 30., No. 1. (Mar., 1992) Cambridge University Press. Letöltve: 2021. 09. 14. link:
<https://www.jstor.org/stable/161044?seq=1>
- Yodfat, Aryeh Y.: The Soviet Union and the Horn of Africa. Northeast African Studies, Fall 1980, Vol. 2, No. 2 (Fall 1980), Michigan State University Press, 1980. Letöltve: 2022. 10. 01. link:
https://www.jstor.org/stable/pdf/43660042.pdf?refreqid=excelsior%3Abf050f31a311bf3ce04a62e64b237439&ab_segments=&origin=&acceptTC=1